

ОСНОВИ КОМПОЗИЦІЇ – ПРОВІДНА ЛАНКА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ МИТЦЯ

Гудак В. А., кандидат мистецтвознавства, приват-професор

Львівська національна академія мистецтв

Анотація. Автором пропонується навчально-методичний варіант засвоєння основ художньої грамоти площинного графічно-живописного характеру, що має безпосереднє відношення до подальшого оволодіння образотворчим, декоративно-прикладним та промисловим мистецтвом у художніх ВНЗ України, а також до творчості митців різних професійних спрямувань.

Ключові слова: модифікація елемента, мотиву, градація кольоротемператури, інтерпретація, імпровізація, асоціація, самодостатність композиції.

Аннотація. Гудак В.А. **Основы композиции – ведущая составляющая учебно-методического процесса подготовки художника.** Автор предлагает учебно-методический вариант освоения основ художественной грамоты плоскостного живописно-графического характера, имеющего непосредственное отношение к последующему овладению изобразительным, декоративно-прикладным и промышленным искусством в художественных вузах Украины, а также к творчеству художников разных профессиональных направлений.

Ключевые слова: модификация элемента, мотива, интерпретация, градация цветотемпературы, импровизация, ассоциация, самодостаточность композиции.

Annotation. Hudak V. **Basic Composition as leading joint in teaching methodical process of artist's training.** The author presents a teaching methodical variant of apprenticeship for basic artistic literacy of plane graphical and painting character, having rather direct relation to further

mastering in fine decorative applied and industrial art at artistic higher educative institutions of Ukraine, as well as to creativity of artists, belonging to different professional movements.

Key words: modification of an element, of a motive; gradation of colour temperature, interpretation, improvisation, association, self-reliance of a composition.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток, подальше вдосконалення навчально-методичних процесів у ВНЗ, зокрема факультетах, кафедрах художньо-промислового спрямування, обумовлює необхідність засвоєння низки завдань з основ композиції, що розширюють рамки професійного мислення студентів. Вони у майбутньому зможуть проектувати чи створювати предмети, твори й об'єкти, здатні суттєво впливати або навіть змінювати естетичний клімат середовища.

Дана праця впливає з особистого досвіду автора цих рядків, який понад 40 років проводив заняття із студентами та абітурієнтами з основ композиції на кафедрах художньої кераміки з 1968 р. та художнього металу з 2007 р. у Львівській національній академії мистецтв (далі ЛНАМ).

Основи композиції були і залишаються провідною і визначальною дисципліною, яка своїм перспективним розвитком продовжує впливати, як на професійне становлення молодого змїни митців, так і їх наступну творчість.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання композиції як найпроблемнішої художньої дисципліни продовжує цікавити не лише широкі кола мистецького середовища. До теоретичного її висвітлення не байдужі й інші фахівці, навіть широка громадськість. Разом з тим, митці також по-різному її розуміють і сходяться на значущій потребі створювати свій "світ, своє художнє волевиявлення". Для цього необхідно досконало володіти формою, об'ємом, пластикою, засобами художньої виразності та найголовніше – відчувати способи та методи організації композиційної цілісності твору.

Так чи інакше, цим проблемам присвячена низка публікацій. Однак, для нас і сьогодні надзвичайно цінним є досвід пошуково-експериментальних робіт студентів і викладачів Баухаузу, ВХУТЕМАСУ, ВХУТЕІНУ, новаторів-художників 1920-х років, М. Коники з Сенежської студії, як і сучасних митців-прикладників і дизайнерів, що є надзвичайно вартісним надбанням, особливо в галузі промислового мистецтва. З цього приводу слід творчо вивчати і використовувати велику спадщину В. Вазареллі, Е. Лісіцького, О. Екстер, М. К. Ешера, І. Іттена, В. Кандінського, П. Клеє, К. Малевича та ін., публікації Р. Арнхейма, Ю. Г. Божка, Н. Н. Волкова, І. Т. Волкотруба, А. В. Іконнікова, В. Ф. Кринського, Н. В. Ламцова, В. Е. Михайленка, Г. П. Степанова, Н. Н. Степанова, М. А. Туркуса, В. А. Фаворського, М. І. Яковлева та ін.

Як свідчать публікації й особливо навчально-методична література мистецьких ВНЗ України, розгляд й засвоєння найбільш проблемної художньої дисципліни, якою є композиція, залишаються відкритими, оскільки вона здатна постійно змінюватись, розвиватись згідно культурно-естетичних

видозмін часу. І справа не лише в напрямках чи географічно-територіальних культурах, але чи не найбільше – в конкретному часовому вимірі педагогічних результатів, одержаних від засвоєння цієї навчальної дисципліни. Суттєвим є також вивчення досвіду і традицій шкіл у руслі історико-національної мистецької спадщини.

У ЛНАМ підготовка з курсу основ художньої грамоти ведеться в два етапи: для абітурієнтів підготовчого денного і вечірніх відділів, програми для яких розробив автор цих рядків ще з 1971 та 2000 рр. Другий етап полягає в тому, що на перших курсах ведеться дисципліна “Основи композиції”, яка передбачає засвоєння більш складних завдань. Програми курсу для кафедри художньої кераміки та художнього металу також розробив автор на основі досвіду ведення цієї дисципліни попередниками, навіть її засновниками доц. М. В. Куриlichem, доц. М. І. Яцівим, Заслуженим художником Української РСР, в.о. доц. З. П. Флінтою, проф. І. Я. Боднарем та академіком, ректором ЛНАМ А. А. Бокотеєм. Особисто вдячний, як за підготовку до вступу у ЛНАМ, так і за пізніші постійні настанови щодо професійного зростання моєму вчителю, тоді в.о. доц. кафедри академічного живопису ЛНАМ П. К. Марковичу, який з 1991 р. проживає у США. Їхній доробок у формі курсових ілюстративних робіт, публікацій, програм, методичних вказівок, розробок, які зберігаються в Науковій бібліотеці, на кафедрах ЛНАМ та у приватних збірках, потребує подальшого розвитку й вдосконалення щодо сучасних прийомів та методів оволодіння композицією, як найбільш універсальною дисципліною створення декоративно-вжиткових й художньо-промислових витворів.

У згаданій літературі, в залежності від професійних позицій авторів, розглядаються суттєві аспекти композиційно-художньої грамоти. Важливим є відкрити студентам творче, в художніх формах, сприйняття світу, природи і на основі відібраних елементів у їх органічному поєднанні створювати “свої” композиції, а потім й необхідні речі, твори. Саме для цього й вивчаються основи композиції, які в навчально-методичній послідовності ведуть студента до здатності самостійно творчо мислити. Ця проблема була і залишається актуальною в мистецьких навчальних закладах і сьогодні.

Мета роботи полягає в рекомендації проведення занять з курсу “Основи композиції”, що сприятиме розвитку у студентів творчої уяви й мислення, розкриттю широких можливостей художньо-композиційного вирішення елементів чи мотивів довкілля в заданому форматі згідно поставлених завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основи композиції, як першочергове підґрунтя композиційного проектування і моделювання, були і залишаються вихідними і головними позиціями художньої грамоти і властиві всякому виду технічно-мистецької (ремісничої) творчості, в т. ч. й такому поширеному сьогодні, без перебільшення скажемо, в планетарному масштабі дизайну. Бо в “особі” основ композиції криються найбільш

живані й типові чинники художньої грамоти, які властиві графічному, образотворчому, декоративно-прикладному мистецтву, скульптурі та дизайну. Усі вони у витоках послуговуються типовими художньо-виражальними засобами, домінуюча роль серед яких належить саме мистецьким засобам. Зазначимо, що засоби створення дизайнерських речей, творів впливають з аналогічних засобів мистецької творчості. Саме це вихідне джерело складає певну універсальність для творчої діяльності різних фахівців мистецько-промислової творчості й винахідництва. У витоках цих проблем стоять саме основи композиції, які в простій і сконцентрованій сутності важливих художньо-пластичних засобів втілюють найтиповіші чинники побудови й організації композиції. А для засвоєння цього студентам слід на взаємозв'язках простих елементів, мотивів докільля відкривати завжди цікаві й пластично різноманітні формотворчі співставлення, що можуть пізніше вибудовуватись у певні художні організми.

Разом з тим, показ студентам аналогічних композиційних залежностей на мистецьких графічно-живописних творах доповнює цінне й художньо якісне підґрунтя розвитку творчої уяви й мислення. Усе це цілком і повністю здатне розкривати чимраз ширші, і навіть необмежені, горизонти бачення й сприйняття природного навколишнього середовища, світу загалом, що є матеріалом й запорукою художнього осмислення й реалізації необхідних навчально-методичних завдань, а згодом і творчих робіт.

Якщо поглянемо і порівняємо мистецькі твори різних часів і народів, то чітко й ясно простежується добра стабільна і послідовна тенденція високої, саме мистецької культури виконання цих творів, на чому ми й наголошуємо. Тому сьогодні для нас важливо, які саме витоки, тобто елементи, спонукали становлення художньої грамоти в повсякденній праці первісних ремісників-митців. Тут первинною основою виступає якраз побудова речі, її структура та оздоблення чи, художньою мовою говорячи, її композиція. І це є визначальним відправним пунктом у "прочитанні" твору, виявленні, сучасному запозиченні та розвитку її мистецьких вартостей.

Зауважимо, що первинні засоби художньої виразності, якими є крапка, лінія, смуга (пряма чи хвилеподібна), пляма, площа, що в пластично-ритмічній сукупності завдяки градації тону, фактури й кольоротемператури, утворюють складніші композиційні зіставлення й структури (див. ілюстраційний матеріал), які зародившись в глибокій давнині, про що свідчать найдавніші пам'ятки мистецтва, і до сьогодні не втратили актуальності та є основою художнього самовияву студента у формі витвореної ним самодостатньої композиції на основі художнього тлумачення природи, докільля. При співставленні цих елементів чи мотивів можемо говорити, зокрема, про пізніше виниклі лінійні рапортно-орнаментальні композиції простого регулярного чи ускладненого нерегулярного характеру (рис. 1), лінійно-плямові рапортно-орнаментальні композиції нерегулярного характеру (рис. 2). Стосовно аналогів слід

Рис. 1-4

Рис. 5-8

Рис. 9-11

наголосити на історико-етнічних, художньо-етнографічних особливостях культур і мистецтва різних народів, що не втрачає і мабуть не втратить своєї історико-національної і художньої вартості, яка повинна б розвиватись згідно навчальних вимог і творчих потреб часу.

Важливою ділянкою орнаментальної культури є засвоєння проблем взаємодії елементу чи мотиву з тлом композиції. Завдання ускладнюються завдяки введенню градації тону і кольоротемператури і включають такі

вправи як перевага геометричних, рослинних (фіто-, орніто-, зоо-, чи антропоморфних) елементів або мотивів над тлом (рис. 3, 6, 9); рівні вартості елементу і тла (рис. 4, 7, 10); модифікація (симетрія подібності) елементів (рис. 18, 19), мотивів (рис. 5, 8, 11).

Надзвичайно важливою композиційною проблемою є засвоєння студентами замкнених (осередкової, розкриття осередку в формат композиції, безосередкової) композицій (4, с.33, рис. 7, 8, 9). Адже це та основа композиції, на якій будується симетрія (рис. 12), дисиметрія, рівновага (рис. 13), асиметрія (рис. 14), статика, зародження руху, динаміка, акцент, нюанс, контраст форм, кольору, мас, величин, фактур тощо (рис. 15, 16). Це не повний перелік того художнього арсеналу, котрим повинен володіти студент, а тим більш митець, які в процесі послідовної праці зможуть це використати, розвинути й збагатити.

Провідним, визначальним і підсумковим є те, що студент повинен оволодіти певними знаннями, навичками й досвідом художньо передавати елементи, мотиви природи, довкілля якогось із натурних мотивів, скажімо натюрморту, елементів інтер'єру, (ковальське горно), екстер'єру, вечірнього міста, народного мистецтва чи уявних тем: "Космічний пейзаж", "На далекій планеті", "Зоряний корабель" тощо (рис. 17, 18, 19, 20, 21, 22). Ці, як і попередні завдання окрім використання ахроматичних тонів у обов'язковому порядку виконуються в хроматичних гамах з використанням фактур, апікацій різними матеріалами. На допомогу приходять навички, знання з курсу кольорознавства, інших профілюючих дисциплін, що використовуються студентами в основах композиції, композиційному проектуванні. Взагалі-то всі дисципліни, які покликані формувати професійний світогляд, мають доповнювати й взаємодіяти одна з одною. Саме тут і відкривається широкий простір можливостей навчально-методичної співпраці професорсько-викладацького складу в справі підвищення рівня й вдосконалення проблематики профілюючих дисциплін.

Пам'ятки історії та культури будь-якого народу чи географічної території, засвідчують про їх композиційну завершеність, впорядкованість, бо при побудові речі всі застосовані елементи мають своє місце, лад і "голос", а разом творять нерозривну і невід'ємну цілісність. Ця ознака є стабільною і послідовною у розвитку мистецтва. Зрештою все це походить, вкотре наголосимо, від естетичного засвоєння природи, довкілля, зокрема першоелементів побудови згадуваних фіто-, орніто-, зоо-, й антропоорганізмів. Аналізуючи їх художнє вирішення, ми в кожний період поступу мистецтва бачимо їх співзвучними вимогам часу, який завжди виявляє мистецьку актуальність.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Запропонований варіант послідовності завдань з курсу "Основи композиції" є одним з багатьох, які проводились в ЛНАУ, розширивши мистецьке мислення абітурієнтів і студентів, особливо дизайнерську підготовку в ділянці різних спеціальностей і спеціалізацій.

Рис. 12-15

Рис. 16-19

Рис. 20-21

Рис. 22

Визначальна роль у побудові будь-якої композиції, а потім і твору дизайну, належить індивідуальному відчуттю пропорцій складових елементів, які повинні гармонувати між собою та в композиції загалом і творити єдину гармонійну цілісність. Все в композиції повинно мати своє місце, опрацювання буквально кожної ділянки формату композиції, пластичну й тонально-кольорову залежність, яку неможливо змінити, а тим більше щось додати чи відняти. Тому-то підсумком засвоєння курсу є вміння осмислене й відчуте спостереження й

бачення природи, доквілля подати у певному форматі площинного характеру графічно-живописними й одночасно художньо-виражальними засобами, які стверджують про набуті студентами важливі основи створення власної мистецької композиції, як визначальної бази майбутнього твору.

Досвід курсу «Основ композиції», як і наступного композиційного проектування у своєму перспективному розвитку здатний допомогти студентам, а пізніше й митцям розширити творчу палітру своїх можливостей не лише в художньо-пластичному оновленні чи створенні побутово-господарських чи промислових витворів, але й при проектуванні й оформленні парків, садів, скверів, архітектурно-ландшафтного середовища, оскільки засобами композиції служили б елементи й мотиви природи, доквілля, в т. ч. урбаністичного, які слід так спів ставити і “доопрацювати”, щоб “на повну силу” зазвучали їх художньо-архітектурні й естетичні вартості.

Зроблений у роботі наголос на первинності форми, традиційно властивий мистецтву західних регіонів України. Адже історично так склалося, що творчість митців у межах України має свої особливості, відмінності та, як бачимо, вплив на творчу й навчально-методичну працю митців, дизайнерів і мистецьких навчальних закладів різних спрямувань. Значна доля в цьому процесі належить історико-етнографічній та художньо-естетичній спадщині, яка повинна бути використана з позицій сучасних вимог духовно-матеріального виробництва та вжитково-декоративних цінностей.

Засвоєння художньої грамоти є вельми цікавим як естетична самоціль. Однак, в аспекті навчально-методичного комплексу дисциплін ця проблема є провідним чинником, що в подальшому курсі композиційного проектування сприятиме формуванню індивідуального “обличчя” автора за допомогою інтерпретації, імпровізації, асоціації елементів природи, навколишнього світу. Саме вміти це все вирішити мистецькою мовою з виявом особистісних художніх уподобань було і залишається визначальною проблемою навчально-методичного процесу в мистецьких закладах різного рівня. Це те підґрунтя, яке формує художній світогляд, мислення, свідомість та індивідуальність митців не лише сьогоденного, але й завтрашнього дня.

Література:

1. Види симетрії на площині та в просторі. Методичні вказівки до виконання практичних завдань з курсу “Конструктивна геометрія” для студентів спеціальності 05.22 “Інтер’єр і обладнання” (спеціалізація “Проектування інтер’єрів” / Уклад. О. Я. Боднар. – Львів : ЛДПДМ, 1990. – 20 с., іл.
2. Графіка Пикассо. – М.: Искусство, 1967. – 188 с.
3. Гудак В.А. Композиція як творчий вимір професійної підготовки абітурієнтів і студентів мистецьких навчальних закладів // Теорія і практика матеріально-художньої культури. № 10. – Харків: 2008 / Мін ОНУ, Харківська державна академія дизайну і мистецтв/. – с. 48-51.
4. Гудак В.А. Основи площинних графічно-живописних композицій як визначальна дисципліна в процесі становлення митця // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв (текст): зб. наук. пр. / за ред. Даниленка В. Я. – Х.: ХДАДМ, 2009. – С.27–39 (Мистецтвознавство. Архітектура : № 4).

5. Эшер М.К. Графика. Предисловие и аннотации художника. – Кельн : Арт–Родник, 2001. – 16 с., 76 іл.
6. Зайцев К. Современная архитектурная графика. – М: Изд.-во. лит. по стр-ву, 1970. – 203 с.
7. Иттен И. Искусство формы. Мой форкурс в Баухаузе и других школах / Пер. с нем. и предисловие. Л. Монаховой. – М. : Изд. Д. Аронов, 2001. – 136 с., ил.
8. Цвет в интерьере / Н.Н. Степанов. – К.: Вища шк. Головное изд.-во, 1985.– 184 с., ил.

Надійшла до редакції 9.04.2010